

PROJEKT KONFLIKTNÍ MÍSTA PAMĚTI

Výukový materiál
Pomníky a památníky

anti**komplex**

CÍLE

Žáci...

1. umí pracovat s pomníkem jako pramenem pro historické poznání;
2. rozumí tomu, jak budování či ničení pomníků ovlivňuje vytváření kolektivní paměti;
3. identifikují historické události, které ovlivnily či proměnily podobu „pomníkové“ krajiny v ČR;
4. získají informace o pomníku ve své obci a zjistí, jaké příběhy se s ním pojí,
5. chápou, že pomník v sobě může ukrývat několik vrstev příběhů, které mohou být i konfliktní, a porozumí, proč tomu tak je.

OBSAH LEKCE

- K čemu slouží pomník ve veřejném prostoru.
- Příklady českých pomníků, které najdeme na každém rohu, a jejich paměť.
- Jak se zachází s pomníky z minulosti a o čem tyto aktivity vypovídají.

Anotace

Z jakých pohledů se můžeme na pomník dívat? Jak pomníky vznikají, žijí a zanikají? Proč budí většinou nejvíce pozornosti a vášni ve chvíli, kdy se budují, a často ještě více, když se začne mluvit o jejich odstranění? Výpověď pomníků je mnoho-
vrstevnatá. Pomníky nelze vnímat jen jako prosté připomínky minulosti. Jsou zároveň kultovním místem, artefaktem ve veřejném prostoru, místem pro manifestaci postojů, pojí se s nimi různé rituály.

Vybudování takřka každého pomníku manifestuje určité politické postoje – probíhá na objednávku či se souhlasem vládnoucí moci, jeho provedení (např. symbolika) tyto postoje také odráží. Pomníky připomínají důležité události či osoby a spolu vytvářejí tak oficiální podobu historie. Tedy toho, co a jak si máme pamatovat a připomínat. Změna politického uspořádání může vést ke zpochybnění existence stávajících pomníků (zvláště pokud jsou poplatné oktrojovanému výkladu minulosti) a ke snahám o jejich odstranění. Ve dvacátém století u nás k plošné likvidaci památníků, a tedy k „přepisování“ paměti došlo hned několikrát.

Přemýšlení nad památníky, jejich povahou a příběhy nám tak může pomoci při odkrývání různých, často konfliktních vrstev paměti.

Narativy spojené s pomníky, které u nás vznikaly v období 1918–1989:

1. Oběti první světové války

Pomníky obětem první světové války jsou symboly založení Československa. Ovšem vedle legionářů připomínají především jména vojáků bojujících v rakouské armádě.

Téměř v každé obci v Česku nalezneme pomníky, které byly vybudovány k uctění obětí první světové války. Staly se symboly budování nové státnosti a zrcadlí tak ve své době aktuální směr politického či ideologického myšlení. Je ale nutno podotknout, že se nestavěly pouze legionářům bojujícím za samostatný stát Čechů a Slováků, ale jednalo se především o vojáky, kteří bojovali na straně rakouské armády. Ani tyto památníky neměly klidný „život“. Po okupaci nacisty v roce 1939 jich byla část zničena (připomínaly první republiku). Pohnutý osud měly pomníky padlým v Sudetech. Po roce 1945 je postihla vlna ničení – vadil německý původ těch, kterým byly stavěny, negativně byly vnímány symboly (orlice, rovnoramenné kříže).

2. Oběti druhé světové války

Oběti druhé světové války jsou na pomnících často deklarovány jako bojovníci za svobodu a komunistickou budoucnost země. Oběti druhé světové války měly však různé osobní či politické postoje.

Další vlna stavění pomníků nastala po druhé světové válce. Počet obětí byl menší a většinou se nejednalo o padlé na bojištích, ale spíše o zavražděné v koncentračních táborech, zabitě gestapem, v době stanného práva atd. Někdy nalezneme pomníky či desky s jejich jmény připojené k pomníkům z první světové války. Pomníky často nesou symbol pěticípé hvězdy. Obecně byli tito mrtví deklarováni jako bojovníci proti fašismu, případně jako bojovníci za

svobodu a komunistickou budoucnost země. A to nehladě na jejich osobní či politické postoje.

3. Oběti při osvobození (vojáci Rudé armády)

Pomníky vojáků Rudé armády jsou pietním místem – vojáci při osvobození často položili své životy, roli Rudé armády při osvobození není třeba zpochybňovat. Pomníky se ovšem později staly symbolem demonstrace síly komunistického režimu a oddanosti Sovětskému svazu.

Zároveň byly budovány pomníky vojákům Rudé armády, kteří zemřeli při osvobození naší země, případně památníky připomínající zásluhy Rudé armády. Někdy vznikaly spontánně, často však bylo jejich budování řízeno politicky (některé byly dokonce postaveny i v místech, která byla osvobozena americkou armádou). I proto se pro veřejnost staly místem, kam se jednou za rok povinně položily věnce, ale jinak byly na okraji pozornosti. Více se o ně začala zajímat až po roce 1989. Na jednu stranu se obecně akceptuje, že se jedná o pietní místo a že roli Rudé armády v osvobození od nacismu není třeba zpochybňovat. Na druhou stranu se pro velkou část veřejnosti staly tyto pomníky symbolem demonstrace síly komunistického režimu a oddanosti Sovětskému svazu. Se změnou režimu byly proto některé zničeny, přesunuty či upraveny tím, že z nich byly odstraněny symboly či nápisy.

4. Pomníky stalinismu a neostalinismu

Pomníky stalinismu a neostalinismu jsou symbolem nedemokratického režimu, jejich existence není legitimní, měly by se odstranit.

Přesto jsou pomníky především svědectvím, historickým pramenem. Jejich odstraněním historii nezměníme, některé mohou být umě-

lecky cenné, lidé si na ně zvykli – to vše mohou být důvody pro to, aby zůstaly.

OTÁZKY KE KONFLIKTNOSTI ZMÍNĚNÝCH NARATIVŮ

- Jaké historické události vedou k budování pomníků? Kdy se pomníky budují? Kdo pomníky buduje a kdo je naopak budovat nemůže?
Příklad: Pomník budují ti, kdo získali moc. Např. pomník na Smíchově (tank č. 23) připomínal osvobození Prahy Rudou armádou, přestože tuto část Prahy osvobodila vojska A. A. Vlasova, odpůrce Stalina, který byl po válce popraven.
- Jaké události vedou k odstranění pomníků? V jaké době a proč se pomníky odstraňují? Kdo může mít zájem na odstranění pomníku? Kdo naopak může usilovat o jeho zachování?
- Proč se pomníky staví? Jakou mají funkci? Může se jejich role a to, jak je lidé vnímají, v průběhu času měnit?
- Jakým způsobem pomníky ovlivňují to, co a jak si připomínáme? Jak může odstranění pomníku ovlivnit kolektivní paměť?
- Mohou být památníky předmětem konfliktu mezi lidmi a proč? Mají pro všechny (např. pro ty, kteří je postavili, nebo pro ty, kteří kolem nich chodí) stejný význam? Vnímají je všichni stejně?
- Proč se pomníky stávají obětí útoků? Jde o projev souboje s mocí, odstraňování model? Jsou pomníky ničeny s úmyslem přepsat dějiny? Nebo se jedná o vandalismus?

AKTIVITA: K ČEMU JE NÁM POMNÍK?

Cíle: Evokační aktivitu využijeme jako vstup do tématu – žáky vedeme k zamyšlení nad funkcí pomníků, jejich rolí ve společenském životě a potenciální konfliktností.

Popis činnosti: Diskusi zahájíme otázkou, zda a jaký památník či pomník žáci znají. Pro další část diskuse využijeme některou z technik brainstormingu a snažíme se získat co nejvíce odpovědí na tyto otázky:

- Proč lidé budují památníky?
- Jakou mají památníky funkci? K čemu slouží?

- Mohou být památníky předmětem konfliktu mezi lidmi a proč?

Můžeme doplnit i další otázky ze sekce „Otázky ke konfliktnosti perspektiv narativů“.

Pro podpoření diskuse rozdáme mezi žáky výstřižky z tisku, ve kterých se pomníky objevují v nejruznějších souvislostech.

Texty k aktivitě

V rámci pietního aktu, připomínajícího 72. výročí tragédie, se vicepremiér zúčastnil ranní mše a slavnostní ceremonie kladení věnců u památníku.

U pomníku operaci Anthropoid v Praze 8 by se příští čtvrtek měla konat demonstrace neonacistů. Pomník byl odhalen ve středu v takzvané kobyliště zatažce jako pocta parašutistům, kteří v roce 1942 spáchali atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.

Průvod s lampiony zazáří také ve Vanovicích a Drvátovicích. „Z každé obce půjde jeden proud. Oba průvody se setkají u vanovického památníku první světové války,“ řekl starosta. Po proslovu starosty a vystoupení pěveckého sboru Vlastimil bude ohňostroj a po něm občerstvení v kulturním domě.

Student v Brně upozornil na 60 let od popravy političky Horákové umístěním její fotografie na pomník padlých rudoarmějců. Za svůj čin však dostal od strážníků tisícikorunovou pokutu. Doležel už s kolegy u pomníku dřív uspořádal několik happeningů. Vadí mu, že na pomník brněnská radnice vrátila symbol srpů a kladiva.

Pomník, který v bulharské metropoli připomíná osvobození země Rudou armádou, se stal obětí neznámého sprejera. Šibal hrdinným rudoarmějcům přimaloval kostýmy superhrdinů z amerických komiksů a postav z popkultury. Ruská vláda to pokládá za vandalismus a hanožení památky svých vojáků.

45 let od úmrtí Jana Palacha a také 25 let od Palachova týdne, kterým začal konec komunistického režimu, si připomněla především občanská veřejnost. Svíčky se na konci připomínky rozzářily v Praze u pomníku svatého Václava a u pomníku Jana Palacha před Národním muzeem a také v mnoha dalších městech České republiky.

Populární padáky – památník 2. československé paradesantní brigádě nedaleko obce Krpáčovo v Nízkých Tatrách – se rozpadají. V minulých

měsících odpadl převislý kus jednoho z padáků a odhalil, že tehdejší stavbaři konstrukci ošidili, když místo železné výztužné konstrukce zabetonovali halabala naskládané trámy. Neopravená destrukce uměleckého díla ale ponoukla i zloděje a před památníkem začíná mizet kamenná dlažba

Obnovený pomník lékaře, politika a spisovatele Hanse Kudliča, který se v roce 1848 zasloužil o zrušení poddanství, se stal novou dominantou Dolního a Horního Žandova.

„Dorazili jsme na místo kolem sedmnácté hodiny, to už se u pomníku Rudé armády sešel dav čítající přibližně pět set osob. Lidi byli našťvaný, pokřikovali samá protisovětská hesla. Kolem dvacáté hodiny byly slyšet první hlasy, že by se socha rudoarmějce měla shodit... Byli jsme tam jako parta, to víš, tak jsme se toho hned chytli a že ho prostě strhneme.“ Tehdy se nárazem o dlažbu soše nalomila hlava, ruka a také se ulomil jeden ze tří šefíků.

Bývalí pohraničníci přišli s nápadem vrátit po dvaceti letech do centra Domažlic monumentální sochu pohraničníka se psem. Vedení radnice zastává názor, že by o osudu sochy mohlo rozhodnout referendum. To však konšelé poněkud alibisticky nechají na vedení města, které vzejde z podzimních voleb. Takže není vyloučené, že se pohraničník stane součástí předvolebního boje.

Připomínka událostí 17. listopadu roku 1939 a roku 1989 získala včera novou podobu – hajlující gesta a ruce se vztyčeným prostředníčkem. Tak vypadal pomník sametové revoluce na Národní třídě v Praze. Za vším stojí podle serveru Týden.cz výtvarník Roman Týc. Svůj nejnovější počín nazval *Není co slavit*. Pracovníci České advokátní komory, která je majitelem domu, kde pomník visí, už plastiku odstranili. Případ se nyní dostal do rukou policie.

Desítky obchodů byly poškozeny nebo vyrabovány a vandalové ničili i zaparkovaná auta. Příčinou demonstrací bylo odstranění památníku z centra města a jeho plánovaný přesun na jiné

místo. Pomník chce v centru města zachovat především ruskojazyčná menšina, Estoncům však dílo připomíná spíš déle než půl století trvající sovětskou okupaci.

Student v Brně upozornil na 60 let od popravy političky Horákové umístěním její fotografie na pomník padlých rudoarmějců. Za svůj čin však dostal od strážníků tisícikorunovou pokutu. Doležel už s kolegy u pomníku dřív uspořádal několik happeningů. Vadí mu, že na pomník brněnská radnice vrátila symbol srp a kladiva, který předtím tehdejší místostarosta Králova Pole René Pelán (ODS) odstranil.

AKTIVITA: I POMNÍKY UMÍ ZAPOMÍNAT

Cíle: Aktivita žákům pomůže vnímat pomníky jako pramen, se kterým můžou pracovat při interpretaci minulosti.

Pomůcky: Pracovní list, listy papíru, fixy

Popis činnosti: Žáci budou pracovat s příkladem pomníku v Abertamech, který prošel několika proměnami – pomník obětem první světové války byl po okupaci v roce 1939 doplněn o symboly nacistického Německa, po druhé světové válce byl zničen a jeho střední část byla použita na pomník Rudarmějce. Ten byl po roce 1989 také odstraněn. Na konkrétním příkladu budou tak moci pochopit, jakým způsobem pomníky a jejich proměny přispívají k vytváření kolektivní paměti a identity.

1. Žáky rozdělíme do skupin. Každá skupina dostane dvojici historických fotografií (viz pracovní list), velký papír a fixu.
  - skupina 1. – fotky A a B
  - skupina 2. – fotky B a C
  - skupina 3. – fotky C a D

2. Vysvětlíme žákům, že se dívají na dvě fotografie, které s určitým časovým rozestupem zachycují náměstí v Abertamech. Jedná se o malé městečko, ležící v Krušných horách blízko hranic s Německem. Proměny památníků na náměstí odpovídají důležitým událostem, kterými obyvatelé Abertam procházeli. Úkolem žáků bude porovnat dvojici fotografií a pokusit se vypátrat, jaký příběh může proměna vyprávět.

Na tabuli napíšeme otázku:

- ***Jak a proč se proměnila část náměstí v Abertamech, kterou zachycují fotografie?***

Žáky necháme krátce diskutovat nad fotografiemi (max. 5 minut) a zachytit úvahy v bodech na papír.

3. Po diskusi rozdáme žákům k fotografiím popisky (viz pracovní list), které jim poskytnou více informací a pomohou jim odpovědět na další otázky, jež opět napíšeme na tabuli. Žáci pracují ve skupinách (15 minut).
  - ***Popište, jak pomník (či pomníky) na fotografii vypadají – co zobrazují, jaké jsou na nich nápisy či symboly.***
  - ***Jaká historická událost či historické okolnosti vedly k postavení (či úpravám) pomníku? Uvažujte, koho (co) měl pomník připomínat a proč.***
  - ***Jaké události vedly k odstranění pomníků? Na koho (co) se díky odstranění pomníku může / má zapomenout? (Otázka se vztahuje pouze na skupinu 2 a 3.)***
4. Mluvčí každé skupiny prezentuje ostatním svoji dvojici fotografií a závěry, ke kterým skupina došla (15 minut). V průběhu prezentace skupiny využijeme další volný list či tabuli, v bodech zjištění shrneme, doplníme informace o případné další, které nejsou z fotografií či popisků zřejmé, vysvětlíme nejasnosti. Vznikne tak příběh proměn pomníku v Abertamech.
5. Reflexe. V závěrečné diskusi se pokusíme získané poznatky zevšeobecnit a směřujeme ji k otázkám: Proč se pomníky budují, proč a kdy se odstraňují, jaký dopad to má na vytváření společné paměti?

NÁVRH NAVAZUJÍCÍCH AKTIVIT

Nový pomník v Abertamech

V roce 2012 byl na hřbitově v Abertamech vybudován zcela nový památník. Zadejte žákům (jako domácí úkol nebo jako další aktivitu v hodině), aby s pomocí internetu zjistili, o jaký památník se jedná, komu byl postaven (jedná se o připomínku obětí tzv. divokého odsunu německého obyvatelstva v roce 1945 – viz <http://www.herzgebirge.cz/201212/jsem-rad-kdyz-se-podari-udelat-pomnik-rudolf-moravek/>). Diskusi můžete zaměřit ke konfliktním perspektivám, které tento pomník v sobě nese. Navážeme tím na hlavní aktivitu.

Vlastní návrh pomníku

V roce 2013 bylo zrekonstruováno náměstí v Abertamech a byly připraveny i základy pro nový pomník, který zatím nebyl postaven. Zadejte žákům zpracování návrhu pomníku (mohou využít např. techniku koláže), tak aby podle jejich mínění co nejobjektivněji či nejvýmluvněji zachytil pohnuté dějiny obce nebo sdělil poselství (to, na co by se nemělo zapomenout) o naší době dalším generacím.

PRACOVNÍ LIST

Fotografie A

Fotografie B

Fotografie C

Fotografie D

Fotografie A – popis

Fotografie zachycuje náměstí v Abertamech v roce 1910, kdy se zde konala „1. hornokrušnohorská zimní slavnost“. Před závodnicemi na lyžích vidíme základy pro budoucí kašnu.

Fotografie B – popis

V červenci 1938 byl odhalen pomník připomínající abertamské muže, kteří v letech 1914–1918 zemřeli na bojištích. Fotografie však vznikla po roce 1939.

Fotografie C – popis

Ve druhé světové válce zemřelo 240 obyvatel Abertam. Počet obyvatel obce se ale výrazně snížil především v roce 1946, kdy muselo odejít více než 2200 německy mluvících občanů. Do Abertam se postupně nastěhovali noví obyvatelé. Fotografie je ze 70. let minulého století.

Fotografie D – popis

Fotografie je z devadesátých let 20. století. Abertamy se postupně stávají vyhledávaným turistickým místem.

AKTIVITA: PŘÍBĚHY NAŠEHO POMNÍKU

Cíle: Aktivita žákům pomůže vnímat mnohohrstevnatou a někdy konfliktní povahu pomníků. Při práci s konkrétním památníkem si prohloubí znalosti historie své obce.

Pomůcky: Pracovní list; literatura a obrazový materiál k vybranému pomníku; pomůcky pro brainstorming a anketa – papíry, psací potřeby, případně počítač pro zpracování či prezentaci výsledků

Popis činnosti:

1. Po úvodní evokaci představíme žákům obrázek památníku v naší obci, kterým se budeme nadále zabývat. Žáci budou ve skupinách pracovat s dostupnou literaturou a obrazovým materiálem a pokusí se shromáždit co nejvíce údajů k tomuto konkrétnímu památníku. Získané informace si navzájem prezentují.
2. Žáci dostanou za úkol zjistit, jak je tento památník v jejich obci vnímán, přijímán, zda a jakou hraje roli v životě obce. Připraví jednoduchý dotazník a ve skupinách se pokusí získat odpovědi alespoň od deseti respondentů různého věku. Dotazník se soustředí především na tyto okruhy otázek:
  - Co dotazovaní vědí o pomníku – komu a proč je věnován, co má připomínat?
  - Co si dotazovaní s pomníkem spojují – vážou se k pomníku nějaké jejich osobní vzpomínky, pocity?
  - Pokud by pomník v obci nebyl, chyběl by někomu? Proč?Výsledky zjištění žáci shrnou a opět ve skupinách prezentují. Zaměří se na tyto otázky:
  - Liší se odpovědi získané z dotazníků od toho, co se žáci dozvěděli v literatuře?
  - V čem se nejvíce liší jednotlivé názory respondentů? Objevují se konfliktní, protichůdné pohledy?
3. Reflexe: V závěrečné diskusi se zamýšlejte nad tím, jakou roli památník dnes má a jak „žije“. Zjištění můžete porovnat s výsledkem brainstormingu, který jste provedli v rámci úvodní evokace.

AKTIVITA: PŘÍKLADY „POMNÍKOVÝCH KAUZ“ PO ROCE 1989

Cíle: Představit žákům, jak se s pomníky odkazujícími na dávné události pracuje v současné době. Jak mohou vypadat situace, kdy je pomník „napaden“, a co k tomu obvykle vede.

Pomůcky: Kauzy k vybraným pomníkům; papíry, psací potřeby pro zpracování či prezentaci výsledků

Popis činnosti: Učitel žákům rozdá materiály k jednotlivým kauzám. Žáci je ve skupinkách zpracují, diskutují mezi sebou důvody „napadení“ pomníku, jaká mohla být motivace „útočníka“ a co tímto krokem chtěl pravděpodobně říci. Následně nechte žáky v plénu představit výsledky jejich práce ostatním. Napadají je nějaké další příklady „útoků“ na pomníky?

1. Tank č. 23

V roce 1991 natřel tehdejší student výtvarného umění David Černý se svými přáteli na růžovo tank, který byl v roce 1945 umístěn na náměstí Kinských v Praze jako připomínka osvobození Rudou armádou. Po událostech v srpnu 1968 se stal tank symbolem sovětské okupace. Čin Davida Černého vyvolal veřejnou diskusi a odmítavou reakci oficiálních míst. Byl přelakován na původní zelenou barvu, následně ho skupina poslanců přetřela opět růžovou barvou, až byl nakonec téhož roku odstraněn a přemístěn do Vojenského technického muzea v Lešanech.

<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/1/smichovsky-tank-jsem-zvlastni-pomnik-a-ja-to-vim/>

Reportáž: <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/reportaze/zprava/889646>

2. Pomník rudoarmějců v Králově Poli v Brně

Podoba památníku připomínajícího oběti Rudé armády při osvobození Brna je již několik let předmětem sporů. V roce 1990 byly z památníku odstraněny symboly srpů a kladiva. V roce 2007 byly v rámci rekonstrukce navráceny, což se nelíbilo části veřejnosti ani některým politikům stojícím v čele vedení městské části. Poté, co je jeden z místostarostů z pomníku odstranil, rozpoutala se velká diskuze mezi veřejností, politiky i historiky. Srp a kladivo byly na pomník nakonec opět umístěny, následně bylo odsouhlaseno opětovné odstranění. Polemiky o památníku se vedou dál.

2007 – http://zpravy.idnes.cz/mistostarosta-vybrousil-z-pomniku-srp-a-kladivo-fbz-/domaci.aspx?c=A070627_082125_domaci_adb

2009 – http://brno.idnes.cz/srp-a-kladivo-v-brnenskem-kralove-poli-urazi-valecne-obeti-pn1-/brno-zpravy.aspx?c=A090410_160042_brno_jag

2009 – http://brno.idnes.cz/srp-a-kladivo-na-pomniku-v-kralove-poli-prekryly-portrety-obeti-komunismu-lud-/brno-zpravy.aspx?c=A091117_183608_brno_krc

2010 – http://www.lidovky.cz/student-dal-na-pomnik-rudoarmejcu-fotku-horakove-dostal-pokutu-pwk-/zpravy-domov.aspx?c=A100627_174448_ln_domov_kim

2010 – <http://www.rozhlas.cz/zpravy/regiony/zprava/684115>

3. Památník 17. listopadu na Národní třídě v Praze a jeho úprava Romanem Týcem

V listopadu 2009 „doplnil“ výtvarník Roman Týc památník 17. listopadu na Národní třídě v Praze tím že k rukám ukazujícím symbol „V“ přidal hajlující gesta a vztyčené prostředníčky. Plastika, kterou výmluvně pojmenoval *Není co slavit*, vzbudila zájem veřejnosti i policie.

http://www.tyden.cz/rubriky/kultura/vytvarne-umeni/pamatnik-17-listopadu-na-narodni-tride-hajluje-a-fuckuje_149002.html

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/73304-hajlujici-gesta-a-vztycene-prostrednicky-jiz-z-narodni-zmizely/>

Rozhovory:

<http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/regionalni/nova-uprava-pamatniku-17-listopadu-je-to-jen-prestupek.html>

DOPORUČENÁ LITERATURA

HOJDA, Z.: Válečné pomníky jako vzpomínková místa v České republice po roce 1989 – Lieux de mémoire nebo bojiště vzpomínek. In: CORNELISSEN, Ch., HOLEC, R., PEŠEK, J., (eds.): Diktatura – válka – vyhnání: kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945. Albis international, Ústí nad Labem 2007, s. 213–221.

HOJDA, Z.: Pomníky a zapomníky. Vyd. 1. Paseka, Praha 1996.

Články:

Seriál článků **Odsunuté pomníky**, který vycházel v letech 2011–2013 v časopise Dějiny a současnost (dostupné on-line na <http://dejinyasoucasnost.cz>)

Souvisí odstraňování soch s přepisováním dějin?

<http://www.rozhlas.cz/plus/zaostreno/zprava/souvisi-odstranovani-soch-s-prepisovanim-dejin--1410754>

Webový portál:

Projekt Vetřelci a volavky mapující výtvarné umění ve veřejném prostoru 70. a 80. let v ČSSR: <http://www.vetrelciavolavky.cz/>